

А. В. Анісімова,
канд. юрид. наук, доцент
Національна юридична академія
України імені Ярослава Мудрого
м. Харків

ЗАХИСТ ПРИРОДНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

У Європейській конвенції про захист прав людини та основних свобод екологічні права громадян не виділені як самостійний різновид суб'єктивних прав. Важливе значення одержує принцип, закріплений у ст. 53 Конвенції, ціллю якого є більш широка інтерпретація прав і свобод на користь людини. Він не допускає, щоб будь-яка з норм Конвенції тлумачилася обмежено порівняно з національним законодавством або правом. Звичайно, при цьому необхідно враховувати різний статус ратифікованих договорів у внутрішньому праві різних країн, колізії, що виникають, і неоднозначне ставлення до міжнародних норм з боку національних судів. Стаття 2 Конвенції встановлює, що право кожної людини на життя охороняється законом у тій мірі, у якій екологічні права й інтереси пов'язані зі здоров'ям людини. Для національного законодавства таке формулювання означає обов'язок створювати правові механізми охорони екологічних прав громадян, їхнього життя від антропогенного впливу, що і знайшло своє закріплення в законодавстві України.

Вступ України в ЄР означає визнання в законодавчому порядку права на індивідуальне звернення до Європейської комісії з прав людини та обов'язкової юрисдикції Європейського Суду по правах людини. Згідно з Протоколом №11 “Про реорганізацію контрольного механізму, створеного відповідно до Конвенції” ст. 5 надається нова назва – “Право на свободу і безпеку”. Екобезпека є складником національної безпеки. Навіть до початку співробітництва держав по проблемам екології ставилося питання щодо безпеки. Наприклад, у Гагській конвенції про закони і звичаї сухопутної війни 1907 р., говорилося, що держава, яка захопила якусь територію, зобов'язана зберегти основну цінність громадських будівель, її нерухомість, ліси

й сільськогосподарські угіддя й управляти ними згідно правилами користування (ст.6).

Дія ст. 6 Європейської конвенції гарантує право на справедливий судовий розгляд цивільних і кримінальних справ. У п.1 цієї статті закріплюються права будь-якої особи на справедливий судовий розгляд цивільної і кримінальної справи в суді. У п.2 і 3 викладаються кримінально-процесуальні норми, які Європейський Суд по правах людини вважає складовими елементами загального поняття справедливого судового розгляду. Стаття 6 у тому вигляді, у якому їй дається тлумачення Судом і Комісією, може застосовуватися з погляду прав “цивільного характеру” не тільки до спорів у галузі приватного права, але й до значної кількості справ у публічному праві, результат яких може відбитися на правах окремої людини (у тому числі й на екологічних). Точні межі застосування ст. 6 у конкретних галузях можуть ще бути предметом обговорення, тому що судова практика продовжує накопичуватися.

Ще в квітні 1993 р. в Києві відбувся міжнародний семінар “Механізм імплементації Європейської конвенції по правах людини”, на якому було порушено питання міжнародного визнання права людини на безпечне (здорове) навколишнє середовище, запропоновано механізм закріплення даного права шляхом прийняття спеціального факультативного протоколу до Конвенції.

Але що стосується визнання екологічних прав громадян, їх гарантування й захисту на законодавчому рівні, то Україна опинилася попереду щодо міжнародно-правового регулювання цих питань. Уперше на конституційному рівні (ст. 50) визнані екологічні права громадян раніше вони були закріплені в Законі “Про охорону навколишнього природного середовища” (1991 р.). Хоча екологічні права лише побічно були відбиті в документах Стокгольмської конференції ООН (1972 р.) і конференції, яка відбулася в Ріо-де-Жанейро (1992 р.).

Підтвердженням актуальності й важливості питань охорони й захисту екологічних прав громадян і природного середовища було закріплення в розд. 1 ст.16 Конституції України того, що забезпечення екологічної безпеки й підтримки екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження

генофонду Українського народу є обов'язком держави. У Конституції в перших же статтях проголошується, що людина, її життя і здоров'я (що нерозривно пов'язано з природними екологічними правами громадян), безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст.3). Серед соціальних цінностей названі й ті, що є невід'ємними від людини, органічно пов'язаними нею, обумовлені її природою.

Деякі з конституційних екологічних прав громадян належать до числа природних (на безпечне навколишнє природне середовище, одержання повної і достовірної екологічної інформації). Визнання ідей природного права було істотним проривом у даній галузі, бо раніше вони відхилялися як неприйнятні для соціалістичного ладу, що призвело до переоцінки політики держави, а зараз це визнання сприяє інтеграції у всі світові та європейські структури. Виходячи з аналізу ст.3 Конституції і положень міжнародних правових документів, можна сказати, що деякі права і свободи громадян виникають і існують не з дозволу держави, не з її зволення, а є природними, невідчужуваними, що також прямо закріплено в ст.21 Конституції України. Джерело цих прав лежить поза державою, але вона повинна гарантувати ці права і свободи. Природні екологічні права – це природжені, невідчужувані, незмінні, істотні права, що виступають як вища соціальна цінність, є безпосередньо діючими, знаходяться під захистом держави і відповідають міжнародним вимогам. Вони поширюються на всі часи й народи.

Аналіз чинного екологічного законодавства дозволяє вирізнити два основних засоби захисту екологічних прав громадян – самозахист і захист за допомогою державних інститутів (державний захист).

В екологічному законодавстві засоби захисту екологічних прав не зустрічаються в узагальненому вигляді, хоча в розрізненому вони все ж таки одержали закріплення в поресурсовом законодавстві. До них можна віднести такі види, як-то: визнання екологічних прав; відновлення порушеного права; припинення дій, що перешкоджають здійсненню права; стягнення з винної особи всіх збитків (із невинної особи стягуються збитки тільки в тих випадках, коли це передбачено законодавством); повернення законному власникові самовільно зайнятих природних об'єктів; інші засоби, встановлені законодавством.

Механізми захисту деяких природних екологічних прав громадян (на безпечне навколишнє природне середовище, на одержання екологічної інформації) з достатньою повнотою не встановлено, жодного чіткого прикладу щодо цього немає. На сьогодні для вирішення даних питань необхідно виходити з загальних положень законодавства.

Досліджуючи цю проблему, можна зробити висновок, що необхідно єдиний основний нормативний акт, у якому треба викласти механізм і засоби захисту екологічних прав громадян (у тому числі природних) та інших суб'єктів екологічного права. Однак зараз не вважається можливим, оскільки засоби захисту екологічних прав в узагальненому виді слід закріпити в ст.11 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища”.